

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی نقش شبکه اجتماعی اینستاگرام بر سبک زندگی خانواده

فاطمه نظرعلی باغی

۱- چکیده

امروزه گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات به گونه ای است که در هر کجای زندگی انسان ، جلوه های حضور فناوری اطلاعات و ارتباطات به چشم می خورد، اینترنت و سرویس های ارائه شده در آن در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است ، اما می تواند مخرب نیز باشد. شبکه های اجتماعی نظیر اینستاگرام ابزار جنگ نرم دشمن هستند که هدف آن نابودی بنیان خانواده است. شبکه های اجتماعی نقش پررنگی در دنیای امروز دارند و نمی توان آنها را نادیده گرفت . این شبکه ها بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد تاثیر می گذارند. طبق تحقیقات انجام شده استفاده زیاد و برنامه ریزی نشده از شبکه های اجتماعی در ایجاد اختلالات روانی تاثیر بسزایی دارد و عدم توجه به سلامت روان از شاخص های مهم کاهش صمیمیت در روابط بین فردی و نیز رابطه زناشویی خواهد بود . نفوذ این تکنولوژی آنچنان اثرگذار بوده که اختلالات شخصیتی از جمله اضطراب ، افسردگی ، پرخاشگری ، جامعه ستیزی و... را به همراه داشته و در درازمدت سلامت روان نیز به خطر افتاده و انحرافات اجتماعی ، افسردگی های شدید و... برای زن و مرد و فرزندان ایجاد کرده است . برخی از زوجین به قدری به فضای مجازی و شبکه های اجتماعی عادت کرده اند که ارتباطی با هم ندارند . بعضی مواقع برای فرار از بگومگوهای همدیگر به فضای مجازی پناه می برند و با وجود داشتن همسر از روابط عاطفی بی بهره اند. پدیده هایی همچون ناهنجاری های اخلاقی ، انزوای طلبی ، تغییر سبک زندگی ، ترویج بی دینی ، نقض حریم خصوصی و ... از پیامدهای فضای سایبر و شبکه های اجتماعی محسوب می شود. این مقاله با هدف بررسی شبکه های اجتماعی و اثرات منفی آن بر سبک زندگی خانواده با تاکید بر شبکه اینستاگرام نگارش شده است. مطالعه حاضر توصیفی-تحلیلی بوده و از ابزار و منابع کتابخانه ای و مشاهده برای گردآوری داده ها استفاده گردیده است. و در آخر راهکارهایی جهت پیشگیری از تاثیرات مخرب فضای مجازی و بخصوص شبکه اجتماعی اینستاگرام ارائه شده است.

۲- کلمات کلیدی : فضای مجازی ، شبکه های اجتماعی، اینستاگرام، خانواده

۳- مقدمه

ظهور تکنولوژی های نوین ارتباطی در عصر حاضر به همراه تحولاتی که در فضای مجازی بوجود آمده است ، بسیاری از کارکردهای خانواده ها را دچار اختلال کرده است. بروز آسیب های نوظهور می تواند زمینه ساز نوع جدیدی از آسیب های اجتماعی و روانی باشد. به همین دلیل، برنامه ریزی برای شناسایی، پیشگیری و کاهش آسیب های نوظهور لازم و ضروری می نماید. فضای مجازی و شبکه های اجتماعی نظیر اینستاگرام جای روابط خانوادگی را گرفته و جایگزین ارتباطات فامیلی و دوستانه شده است. افرادی که زمان زیادی در شبکه های اجتماعی مانند اینستاگرام صرف می کنند ارزش های اجتماعی را کنار می گذارند و به فعالیت های فردی روی می آورند . گسترش فضای مجازی و شبکه های اجتماعی در حوزه رابطه فرزندان و والدین نیز تغییراتی بوجود آورده است که از جمله آنها به کاهش نقش خانواده به عنوان مرجع، کاهش ارتباط والدین با فرزند، شکاف نسلی به دلیل رشد تکنولوژی، از بین

رفتن حریم بین فرزندان و والدین و ایستادن در برابر یکی از والدین یا هر دو را می توان نام برد. در بحث ازدواج ها نیز مسائلی چون ناپایداری ازدواج ها، تغییر الگوی انتخاب همسر، ناتوانی والدین برای آموزش به فرزندان، افزایش روابط دختران و پسران بدون محرمیت، تمایل به دریافت مهریه های سنگین، بالا رفتن سن ازدواج و ... را می توان اشاره کرد. تغییراتی که در حوزه دینی در جامعه رخ داده، کاهش آموزه های دینی در خانواده، دوری خانواده از شریعت و کم رنگ شدن حریم های دینی در روابط خانوادگی است.

۴-پیشینه ی پژوهش

پژوهشهای ارزشمند بسیاری در زمینه ی استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی و به طور خاص اینستاگرام در داخل و خارج از کشور انجام شده که هرکدام از زاویه و روشی خاص به مطالعه و بررسی این مسئله پرداخته اند. نکته مهم این است که در بسیاری از پژوهشها محققین حوزه روانشناسی و از دید این رشته به مطالعه شبکه های اجتماعی مجازی پرداخته اند. با توجه به اینکه هدف در پژوهش حاضر مطالعه تجارب زیسته و تحلیلی جامعه شناختی از مسئله است، از آنها صرف نظر شده است لیکن در تحقیق حاضر بر روی مطالعاتی که به طور خاص بر نهاد خانواده و تغییر ارزشهای آن پرداخته اند، متمرکز شده ایم. در بسیاری از پژوهشها تأثیرات این شبکه ها در گسست نهاد خانواده و تغییرات در سبک زندگی مدنظر بوده است برای مثال حسنوند (۱۳۹۳) و بحرانی و همکاران (۱۳۹۸)، گنجی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشهای جداگانه به اثرات شبکه های اجتماعی مجازی در ایجاد طلاق در شهر تهران و شادگان، شهرکرد و با روش تحقیق کمی انجام داده اند. نتایج این پژوهش نشان داد حضور بیشتر در شبکه های اجتماعی مجازی باعث گرایش به سبک زندگی مدرن و غفلت از سبک زندگی سنتی خواهد شد. و بالعکس، اگر افراد در شبکه های اجتماعی، عضویتی نداشته باشند، بیشتر به سمت زندگی سنتی گرایش خواهند داشت. یا میتوان به پژوهش فلاحی (۱۳۹۵) با عنوان تحلیل کیفی و کمی اثرات شبکه های مجازی در ساختار و شکل خانواده در شهر تهران اشاره کرد. عباسی و جعفری (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان تأثیر کنش های اینستاگرامی سلبریتی ها بر سبک زندگی کاربران ایرانی با روش کمی-پیمایشی نشان دادند کنشهای سلبریتی ها بر سبک زندگی کاربران ایرانی یعنی الگوی مصرف، نوع پوشش، اوقات فراغت، مدیریت بدن و... تأثیرگذار است. در تحقیقات خارجی نیز روجویی (۲۰۱۲) و همچنین گال و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشهای خود به این امر پرداختند که شبکه های اجتماعی مجازی منبع فشار اجتماعی بر روی زوجین جوان هستند. البته در تحقیق گال، از یکسو، رسانه های اجتماعی منبع دریافت حمایت هستند، درحالیکه از سوی دیگر عامل درگیرها و برخی احساسات منفی در بین زوجها هستند. پژوهش جهاندار الشکی، حسینی و کاکاباری (۲۰۲۰) با عنوان ارزیابی و تبیین پیشبینی نقش نگرش نسبت به خیانت به دلیل مصرف رسانه های با واسطه گری نگرش ناکارآمد، تعارضات زناشویی و رضایت جنسی و با روش کمی نشان داد که مصرف رسانه به طور مستقیم و غیرمستقیم و از طریق نگرش های ناکارآمد، تعارضات زناشویی و رضایت جنسی بر نگرش نسبت به خیانت تأثیر میگذارد. پژوهش صباغ و همکاران (۲۰۲۰) با عنوان بررسی عوامل پیشبینی کننده فرسودگی زناشویی بر اساس وابستگی به شبکه های اجتماعی مجازی و تفاوت های زنان و مردان متأهل با روش کمی نشان داد بین فرسودگی زناشویی و میزان وابستگی به شبکه های اجتماعی مجازی همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. به نظر میرسد وابستگی به شبکه های اجتماعی مجازی نقش مهمی در بروز فرسودگی زناشویی دارد. وکاسی و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه ای با عنوان تأثیر فعالیت های آنلاین بر روابط عاشقانه به این موضوع اشاره میکنند که امروزه رسانه های اجتماعی نقشی کلیدی در شکل گیری، حفظ و از بین بردن روابط عاشقانه ایفا میکنند. نتایج نشان داد که تغییرات در وضعیت رابطه را میتوان از طریق تغییر استفاده از اینستاگرام تشخیص داد. ویژگیهای فعالیت اینستاگرام در ابتدا و در پایان یک رابطه به طور قابل توجهی متفاوت است. علاوه بر این، با استفاده از تحلیل خوشه ای مشخص شد که حسادت و رضایت از رابطه، پیشبینی کننده های اصلی فراوانی پست ها هستند. در مجموع، الگوهای فعالیت اینستاگرام به شدت تحت تأثیر روابط عاشقانه بود. بررسی پژوهشهای صورت گرفته نشان داد که استفاده از شبکه های اجتماعی نظیر اینستاگرام آسیب های فراوانی به سبک زندگی خانواده ایرانی-اسلامی وارد می کند.

۵-ارزشهای خانوادگی و چالش شبکه های اجتماعی

خانواده یکی از نظامهای اولیه جوامع بشری است که با وجود تحولات اساسی، در اهداف و کارکردهای خود ثابت مانده و هنوز در همه جوامع اهمیت اساسی دارد. خانواده مناسبترین نظام برای تأمین نیازهای مادی، روانی و معنوی بشر بوده و بهترین بستر را برای تأمین امنیت و آرامش روانی اعضا، پرورش نسل جدید و اجتماعی کردن فرزندان و برآورده ساختن نیازهای عاطفی افراد فراهم آورده است. با این حال، در عصر حاضر با گسترش رسانه‌های جدید، به ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام، نظام خانواده دچار مشکلات و چالش‌های اساسی شده و حتی گاه اساس و تمامیت آن نیز زیر سؤال رفته است. متأثر از این تحولات، در بیشتر جوامع از جمله ایران مشکلات متعددی برای نهاد خانواده پدید آمده است؛ اختلافات خانوادگی، طلاق، فرزندان بی‌سرپرست و بزهکاری نوجوانان و جوانان، نشان دهنده مشکلات اساسی در خانواده‌های ماست. سنت‌ها و اخلاقیات و روشهایی که به تقویت خانواده میانجامد، گاه متزلزل شده و دوری از هویت ملی و دینی و پذیرش هویت‌های دنیاگرایانه و دور از اخلاقیات انسانی، بسیاری از مردم ما را تهدید میکند. در این راستا، امروزه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی جایگاه ویژه‌ای در ساختار زندگی خانواده‌ها پیدا کرده است. وجود شبکه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام با پیشرفت رایانه‌های شخصی و گوشی‌های هوشمند، ارتباطات خانوادگی را دستخوش تغییر کرده است. استفاده از شبکه‌های اجتماعی فعالیت‌های زمانبر است که مدت تعامل افراد خانواده با یکدیگر را کاهش می‌دهد. در این میان، نوجوانان به واسطه فراغتی که دارند، نسبت به دیگر بزرگسالان، مدت زمان بیشتری را به حضور در شبکه‌های اجتماعی اختصاص می‌دهند. از طرف دیگر، این شبکه‌ها کشمکش‌های جدیدی را در خانواده ایجاد می‌کند که شامل زمان استفاده از اینترنت، نوع صفحاتی که توسط نوجوان مورد استفاده قرار می‌گیرد، دستیابی نوجوان و والدین او به اطلاعات خصوصی یکدیگر و ... است. چنانچه نوجوان و سایر اعضای خانواده در پیوندهای عاطفی و درک متقابل با سایر اعضای خانواده دچار مشکل باشند، احساس تنهایی، افسردگی و بی‌تفاوتی کرده و برای جبران آن به یک دوست، سرگرمی خاص و .. روی می‌آورند و اینترنت و شبکه‌های اجتماعی نظیر اینستاگرام مناسب‌ترین محمل برای این مقصود است.

۶- شبکه اجتماعی اینستاگرام

اینستاگرام در سطح جهان نسبت به سایر شبکه‌های اجتماعی، بیشترین سرعت رشد را دارد به طوری که تعداد کاربران آن در جهان از یک میلیون نفر در سال ۲۰۱۰ به بیش از دو میلیارد نفر در سال ۲۰۲۴ رسیده است. در این شبکه اجتماعی نیز مانند هر شبکه مجازی دیگری کاربران نمایه‌ای دارند که از اطلاعات شخصی اولیه تعداد و فهرست افراد دنبال‌کننده، تعداد و فهرست افرادی که کاربر دنبال میکند و تعداد عکس‌ها و فیلم‌هایی که به اشتراک گذاشته خبر میدهد کاربر تنها نام خود را به مثابه شناسه‌ای قابل جست‌وجو درج و عکسی برای خود انتخاب میکند و اگر تمایل داشته باشد میتواند در قسمت بیوگرافی توضیحاتی در مورد جزئیات زندگی شخصی خود بنویسد. (اکبرزاده جهرمی و همکاران ۱۳۹۸)

اینستاگرام منظم در حال تغییرهای فناورانه است. این تغییر و تحول بیشتر در بازار شدید رقابتی صورت می‌گیرد که جذب و نگهداشت کاربران برای افزایش جذابیت و درگیر کردن مداوم مخاطبان با این فضا را بسیار دشوار میکند. به دلیل تأثیر رسانه‌ها و فضای مجازی زندگی بیش از پیش تابع تمایل مصرف‌گرایی شده است. مصرف‌گرایی و مدپرستی که توسط تجارت آزاد و جهانی شدن غربی افزایش یافته تمایل به ایمان معنوی و رشد فرهنگی بر مبنای آموزه‌های اسلام را به صورت عمیق تضعیف کرده است. این امر بسیاری از مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی را به چالش کشیده و آن را تهدید میکند. (انصاری و نجاری ۱۳۹۸)

۷- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات شبکه‌های اجتماعی با تأکید بر اینستاگرام

۷-۱- نقاط قوت:

ایجاد فرصت برای معرفی فرهنگ اصیل خانواده ایرانی - اسلامی و گسترش آن در بین کاربران اشاره به ارزشهای اخلاقی در خانواده ایرانی نشر خلاقیت‌ها، ایده‌ها و ابتکارها (خجیر ۱۳۹۶)؛ استعداد تولید محتوا در شبکه‌های

اجتماعی، امکان برقراری ارتباط و گفت و گو با مخاطبان با استفاده از ابزارهای مختلف الکترونیکی و دیجیتالی، تلاش کاربران برای سازگار شدن با تحولات عصر جدید، انتشار سریع اطلاعات در فضای مجازی و شبکه های اجتماعی زیربنای آینده اندیشی در حوزه فضای مجازی (امیری و حبیب زاده ۱۳۹۴)؛ تقویت ارتباطات ارزان دائمی و مناسب بین اعضای خانواده، حضور مستمر در کنار خانواده و خویشاوندان و آگاهی از احوال و افکار آنها ترمیم ارتباطات آسیب دیده ناشی از سبک زندگی امروز افزایش اطلاعات، قدرت تحلیل و تقویت روحیه انتقادی اعضای خانواده باز نمودن من دلخواه، ابراز وجود و خوداظهاری و کشف خود فرزندان توسط والدین، آشنایی خانواده با اطلاعات جدید روان شناسی و علم خانواده و نحوه برخورد با فرزندان، عضویت در شبکه ها و کانالهای اینستاگرامی مرتبط با نظام خانواده، حضور و مشارکت قوی اعضای خانواده در مسائل اجتماعی و سیاسی و کمک به تکوین جامعه پذیری اعضای خانواده. (خجیر، ۱۳۹۶)

۷-۲- نقاط ضعف:

تخریب ارتباطات اجتماعی خانواده (همان)؛ روابط غیر اخلاقی، ترویج فساد، بهره برداری نکردن از فرصتهای آموزشی، ضعف در شناسایی فرصتهای شبکه های اجتماعی (پور نقدی ۱۳۹۷)؛ ضعف سازمانهای فرهنگی در زمینه آموزشی، عدم تولید محتوای مناسب، ضعف امکانات فنی و شبکه ای، ارتباط نامطمئن و ناکارآمد کاربران، تسلیم و انفعال و منتظر آمدن آینده، افزایش سن از دواج؛ ضعف اولیاء و مربیان در آموزش کاربران در فضای مجازی، موضوع افسار گسیخته مسائل جنسی و عدم مدیریت آن، ضعف بنیادی و اعتقادی خانواده ها به لحاظ ارزشهای خانوادگی، ضعف در طراحی شبکه های جایگزین، ضعف روابط مجازی و شبکه ای (امیری و حبیب زاده ۱۳۹۴)؛ شبکه های اجتماعی با تأثیر بر سبک زندگی و الگوی بومی خانواده ها سبب سوء معاشرت، خشونت، سستی مبانی خانواده، سخت شدن تربیت فرزندان و انحرافات در اخلاق و فرهنگ جنسی نهاد خانواده میشوند (درشتی و همکاران ۱۳۹۸). ناآگاهی اعضای خانواده نسبت به تأثیرات منفی شبکه های اجتماعی بی توجهی خانواده به رعایت امنیت فضای مجازی در عضویت شبکه ها، استفاده حداکثری شبکه ها در بین نوجوانان و جوانان ترویج رفتارها و منشهای منفی کاربران در اجتماع واقعی، جدا شدن نسل جدید و حتی نسل قدیم از روابط اجتماعی خارج از فضای نت و فرو رفتن در فضای مجازی خود ساخته، حیا زدایی در بین نوجوانان و جوانان ناآگاهی در سواد رسانه ای و اطلاعاتی بین اعضای خانواده. (خجیر ۱۳۹۶؛ ۱۲۳)

۷-۳- فرصت ها:

گسترش آموزشهای مجازی، توسعه ارتباطات علمی و تجارت الکترونیک (پور نقدی، ۱۳۹۷)؛ تجربه جهانی شدن و آشنا شدن با فناوریهای جدید، فرصتی برای شناخت مناسب ابعاد رسانه های اجتماعی و مطلع شدن از اتفاقات و شایعات در حال رخ دادن، فرصتی برای خنثی نمودن توطئه های خارجی علیه کشور، آگاهی از سمت وسوی تبلیغات دشمن، هم کوشی و مشارکت در فضای شبکه های اجتماعی، شبکه های اجتماعی ابزاری برای برقراری روابط اجتماعی مدنی، تقویت جاذبه های فرهنگی، برقراری ارتباط با افراد برجسته در زمینه های علمی و...، به کارگیری ساختار و شبکه های جایگزین مثل شبکه های اجتماعی فارسی زبان، ترویج و تبلیغ ارتباطات اسلامی حقیقی در شبکه های اجتماعی، هدایت مسائل جنسی به صورت اسلامی (امیری و حبیب زاده ۱۳۹۴)؛ ابزار ترویج و تبلیغ فرهنگ صحیح و ارزشهای اخلاقی در خانواده ایرانی اسلامی، ابزارهایی برای ترویج خلاقیت فردی و جمعی اعضای خانواده، آشنایی اعضای خانواده با جهان بیرون و تعامل صحیح با آن بهینه سازی روابط بین اعضای خانواده (خجیر، ۱۳۹۶؛ ۱۲۳).

۷-۴- تهدیدها:

ترویج فرهنگ غیر ایرانی و تغییر تدریجی سبک زندگی ایرانی اسلامی، ترویج روحیه مصرف گرایی و مدگرایی در بین اعضای خانواده، ترویج روابط نابهنجار اجتماعی و مدنی (خجیر ۱۳۹۶)؛ ناهنجاریهای اخلاقی، اعتیاد الکترونیک، کاهش انگیزه تحصیلی، بحران هویت (پور نقدی ۱۳۹۷)؛ ترویج فرهنگ بی بندوباری بستر سازی برای تهاجم فرهنگی، تبادل مطالب هرزه نگاری و ضد اخلاقی، تغییر و رسوخ در بافت های فرهنگی نخبگان جامعه از طریق ظرفیتهای شبکه های اجتماعی، ایجاد اعتیاد جنسی، ابزار مناسبی برای دسیسه چینی زورگیری الکترونیکی، سوء استفاده مالی و کلاهبرداری از کاربران، افزایش جرم و جنایت به دلیل عدم بهره گیری از فرصت های ملی به منظور

مدیریت شبکه ها، چالش اصلی حکومت در امنیت جامعه اطلاعاتی، افتادن به دام های افراد و گروه های منحرف و خطرناک افزایش علایق جوانان به آن سوی مرزها، تهدید بنیان خانواده، انحرافات اخلاقی و فردی، پنهان سازی هویت، چالش های انتقادی ستیزه جویانه در مباحث اعتقادی و اخلاقی، تغییر رویکردها و دیدگاه های اجتماعی با اهداف منفی (امیری و حبیب زاده، ۱۳۹۴)؛ تناسب نداشتن محتوای فرهنگ غربی با خانواده ایرانی، تحمیل و تبلیغ اندیشه ها و کالاهای غربی و بسط شبکه نیاز در بین اعضای خانواده، تغییر سبک زندگی در خانواده ایرانی، رواج نابهنجاری اجتماعی، انحرافات اجتماعی و حتی نابهنجاری مدنی و انتقال تجارب در این زمینه ها، کاهش احساسات و کاهش کیفیت روابط میان اعضای خانواده، تشدید مدگرایی و مصرف گرایی، اعتیاد به شبکه های مجازی و پیامدهای روحی متفاوت برای اعضای خانواده مانند افسردگی، خجالتی شدن، گوشه گیری و تمایل به دوری از اجتماع و کاهش اعتماد به نفس، اختلافات زناشویی و رواج روابط فرازناشویی و روابط غیر مجاز، سردی بین زوج ها اختلالات جنسی و روابط نابهنجار و اشاعه فحشا و بی بندوباریهای اخلاقی (خجیر، ۱۳۹۶).

اینستاگرام با تغییر الگوها و تصورات ذهنی ارزشها و باورهای دینی را کمرنگ و با پخش تصاویر و فیلم های شهوت انگیز از ارتباط نامشروع زنان و مردان در سطح وسیع و تکرار روابط نامشروع زنان و مردان خیانت و بی غیرتی را عادی جلوه می دهد. همچنین با فراهم آوردن ارتباطی آسان در محیطی به ظاهر امن و ناشناخته ماندن هویت اصلی کاربران موجب می گردد تا افراد به راحتی و بدون هیچ محدودیتی با یکدیگر ارتباط بگیرند. ارتباط گیری زنان متاهل با مردان متاهل و بالعکس ارتباط گیری زنان متاهل با مردان مجرد و مردان متاهل با دختران به صورت همباشی و ازدواج سپید به شدت بر بنیان خانواده ها به ویژه در جامعه ایرانی-اسلامی ما تأثیرات منفی داشته و موجب از هم پاشیدگی خانواده ها و افزایش آمار طلاق می گردد. این امر امنیت اجتماعی جامعه را تهدید کرده و آن را به خطر می اندازد (عبدالرحمانی، ۱۳۹۹).

۸-تأثیرات مخرب شبکه های اجتماعی خصوصاً اینستاگرام بر نهاد خانواده

جامعه شناسان بر این باورند که ارتباطات مبتنی بر شبکه های اجتماعی بیشترین تأثیر خود را در روابط خانگی بر جای می گذارند. دلیل اصلی تأثیرات مذکور این است که اعضای یک خانواده ترجیح میدهند، اتفاقات مهمی را که در طول روز برای آنها اتفاق می افتد را در شبکه های اجتماعی و و رسانه ای به اشتراک بگذارند و اتفاقات شخصی زندگی خود را عمومی کنند. در واقع شبکه های اجتماعی، شبکه هایی متشکل از افراد، گروهها و ارتباطات بین آنهاست. (مولائی، ۱۳۸۹)

در مورد تأثیرات فضای مجازی و تربیت اسلامی یکی از بزرگترین مسائل اجتماعی که جوامع امروزی به آن مبتلا هستند، ضعف بنیاد خانواده است. از آنجایی که مشکلات خانواده به صورت نابهنجاری اجتماعی بروز میکند خانواده و سلامت آن از اهمیت فوق العاده ای برخوردار هستند. صرف نظر از آمار و ارقام بالا و روز افزونی که در مسائلی مانند بالا رفتن سن ازدواج - طلاق - فرار از منزل فحشا و سایر مسائل خانوادگی وجود دارد سرد شدن ارتباطات عاطفی نارضایتی ها از زندگی خانوادگی است که باعث ناکامی و شکستهای بزرگی در زندگی جوانان شده است. اینها نشان از مشکلات عمیقی در سطح خانواده دارد که به نوعی باید ریشه یابی و درمان شوند یکی از زمینه های اصلی در بروز مشکلات خانوادگی و اصولاً نارضایتی از زندگی مشترک فضای مجازی است که تحت تأثیر تولیدات رسانه ای به وجود آمده و باعث شده تا سطح توقع و ارضاء از زندگی های مشترک را به ویژه در میان نسل جوان بالا ببرد تحت تأثیر این فضا آنچه جوان باید از زندگی مشترک انتظار داشته باشد. به نوعی تحریف میشود و لذت و صمیمیتی که از برنامه ها و محتویات رسانه ها مانند فیلمها و سریالها در اذهان جوانان نقش میبندد تا حد بسیار زیادی در زندگی طبیعی قابل دستیابی نخواهد بود و این میتواند تبعات زیانباری برای آینده جوانان به همراه داشته باشد.

۸-۱- تزلزل در روابط و مناسبات اعضای خانواده

رشدی که دارد و جذابیت های کاذبی که برای فرزندان ایجاد می کند آنها را به خود معتاد ساخته و جانشین والدین میکند. کسانی که در استفاده از فضای مجازی افراط می کنند به جای اینکه به دنبال ارتباط برقرار کردن با ارحام و فامیلهای باشند به دنبال چت کردن و دوستیابی در خارج از خانه هستند.

۸-۴- تاثیر فضای مجازی بر سبک زندگی جامعه ایرانی-اسلامی

خانواده در کشور ما ایران با فرهنگ و ارزشها و معیارهای اصیل اسلامی و ایرانی پیوندی ناگسستنی دارد. نمود این ارزشها و آثار آن به گونه ای است که خانواده ی ایرانی در فضای مدرن و سکولار دنیای امروز هنوز دستخوش تغییرات نابهنجار نشده و از خصوصیتی ویژه برخوردار است اما گسترش فضاهای مجازی نامناسب و با محتوای ضد اسلامی و با فرهنگی غربی در اینترنت و افزایش شبکه های ارتباطی جدید مانند اینستاگرام موجب شده است که این معیارها و ارزشها دچار آسیب و خطر شود و تعارضاتی را برای افراد خانواده ایجاد نماید. چنان که شاهد آن هستیم، امروزه با گسترش این ارتباطات در دنیای جدید ارزشهای دینی همچون تعصب و حفظ ناموس و غیرت و ورزی کم اهمیت می شوند؛ امری که عواقب و پیامدهای نابهنجار مختلفی را در پی خواهد داشت و رفته رفته معیارها و ارزشهای دینی و سبک زندگی اسلامی و ایرانی را به زندگی غربی و مدرن سکولار تغییر خواهد داد. برخی از شبکه های مخصوص اشتراک عکس نظیر اینستاگرام با قرار دادن عکسهایی از زندگی شخصی کاربران تقویت کننده همگرایی فرهنگی و تقلید از سبک زندگی غرب و تجمل گرایی هستند. بسیاری از شبکه ها و پایگاههای اینترنتی پربازدید سبک زندگی غربی را به عنوان گونه ای از زندگی موفق به کاربر ایرانی ارائه میکنند و عامل مشکلات اجتماعی – فرهنگی ایران را اسلام فرهنگ ایرانی و جهان سومی بودن می دانند و نمونه بارز آن برگزاری جشنهای ولنتاین و هالوین است که به عنوان یکی از روش های تغییر سبک زندگی به صورت گسترده در فضای سایبر ترویج می شود.

۸-۵- ترویج بی بند و باری

اینستاگرام فضایی است که خاستگاه اصلی آن جامعه ی مدرن غربی و معیارها و مبانی سکولار و ضد دینی است. به همین دلیل به هر آنچه پاسخگوی تمایلات و نیازهای انسان مدرن غربی است و در جامعه ی غرب پذیرفته شده است میتوان در فضای اینستاگرام دسترسی داشت؛ چیزی که امروزه دنیای غرب را دچار مشکلات اخلاقی و فرهنگی کرده و اینترنت نیز این مسئله را تشدید نموده است. از این رو یکی از مهمترین آسیبهای تهدید کننده ی فضای مجازی و شبکه های اجتماعی برای جامعه و خانواده ی ایرانی، نفوذ نابهنجاری ها و ضدارزشهای اخلاقی غرب از طریق استفاده از این فناوری به خانواده و تزلزل بنیان آن است چرا که خانواده حریمی است که اخلاق و معیارهای ارزشی محکم ترین عامل برای حفظ روابط آن محسوب میشود. استفاده ی کاربران از هرزه نگاری ها و صفحات غیر اخلاقی پیامدهای نابهنجاری برای خانواده از جمله مشکلات زناشویی و اختلافات زوجین و مشکلات جنسی برای فرزندان در پی دارد. امروزه شاهد شیوع شبکه های ارتباطی مجازی هستیم که با استقبال زیاد مردم به ویژه جوانان مواجه بوده است. این شبکه ها علاوه بر مزایا و فوایدی که در برقراری ارتباط سریع و آسان دارند زمینه ی ارتباط و آشنایی افراد را با غیر همجنسان و یا غیر همسالان خود به راحتی فراهم نموده اند این موضوع از مسائل تهدید کننده برای افراد خانواده محسوب میشود؛ چراکه با ایجاد ارتباطات کنترل نشده و نامتعارف خطرات بسیاری از جمله جدایی افراد از خانواده و دوستیهای خطرناک را به دنبال دارد. به همین دلیل این پدیده موجب سخت شدن کنترل والدین بر تعاملات و ارتباطات جوانان به ویژه با جنس مخالف و اجتماعی شدن جنسی آنها شده است.

مسئله ی خطرناک در این رابطه این است که بعضی از افراد و به ویژه جوانان برای برآورده ساختن نیازهای جنسی خود از اینترنت و شبکه های غیر اخلاقی و دوست یابی استفاده میکنند نتایج مطالعات یک تحقیق نشان میدهد که بسیاری از کاربران چت روم ها علاقه مند به چتهای غیر اخلاقی هستند و به علت نارضایتی از روابط زناشویی تمایل به دوستی با جنس مخالف و عقده های جنسی و روحی از این فناوری استفاده میکنند. (هنرپروران و رفاهی، ۱۳۸۵)، که این مسئله معضلات روانی و ناهنجاری جنسی مختلفی را برای این افراد و خانواده و به تبع جامعه به همراه دارد که لازم است در این زمینه تدابیری جدی اتخاذ شود.

۸-۶- نادیده گرفتن مسئولیتهای متقابل زن و شوهر در قبال یکدیگر

مبنای تشکیل خانواده ایجاد یک رابطه عاطفی دو طرفه بین زن و مرد و به عبارت دیگر زن و شوهر است. نیازی که هر دو طرف برای اینکه بتوانند آنها را برطرف سازند زندگی و حیات جدیدی را شکل دهند و با برقراری پیوند بین خود تشکیل خانواده میدهند. زن و شوهر به بهترین نحو نیازهای عاطفی و جنسی یکدیگر را برآورده میسازند به طوری که این نهاد عامل مهمی در حفظ سلامت اخلاقی افراد و جوامع بوده است حمایت روانی زن و مرد از یکدیگر که ناشی از برقراری پیوندی ایمنی بخش و آرامش دهنده است بیش از هر رابطه انسانی دیگر بوده است. ازدواج قراردادی است که به صورت طبیعی تداوم نسل انسانی را تسهیل می کند. پرورش اجتماعی فرزندان که در پرتو عواطف مثبت والدین به بهترین نحو صورت میگیرد، از مهمترین کارکردهای خانواده است. روابط مناسب بین اعضای خانواده شرط و زمینه اساسی ایفای این کار کرد است بی تردید اگر این روابط کاهش یابد یا به صورتی خشنود کننده نباشد کارکردهای خانواده تضعیف خواهد شد. در این بین فضای مجازی به ویژه شبکه اینستاگرام با شکل دهی به فضای مجازی نه تنها کارکردهای خانواده بلکه اصل و تمامیت آن را به چالش کشیده است.

افزایش طلاق در جوامع غربی که حدود یک سوم ازدواج ها را در بر میگیرد و گسترش همزیستی مشترک که در بسیاری از جوامع غربی تا سه برابر افزایش یافته چالشهایی برای اصل و تمامیت خانواده در جوامع بشری است. صحبت از شکل های گوناگون خانواده مانند خانواده تک والدی از دواجهای قراردادی غیر سنتی و همزیستی همجنس گرایان اعم از زن یا مرد چشم پوشی از اضمحلال تدریجی نهاد خانواده و تلاش استیصال گونه ای برای حفظ خانواده است. برای مثال خانواده تک والدی به این صورت که معمولاً زنان داوطلبانه فرزند خود را به تنهایی سرپرستی میکنند و در عین حال ارتباط خود را با مردان دیگر حفظ می کنند به نوعی گسست خانواده سنتی را به دنبال دارد (جوکار ۱۳۸۷). همچنین زمینه ساز گسستها و چالشهای ناشی از آن بین زن و شوهر شده است که در راستای این تحولات و دگرگونیهای نشئت گرفته از صرف وقت در فضای مجازی و کمتر شدن ارتباطات با یکدیگر شکاف ها را در خانواده بین زن و شوهر بیشتر کرده و احساسات و عواطف دو جانبه را از بین برده است.

۸-۷- عدم مسئولیت پذیری والدین نسبت به فرزندان

با گسترش وابستگی ها و تأمین نیازهای صوری از طریق فضای مجازی و شبکه های اجتماعی مانند اینستاگرام برای اعضای خانواده، والدین احساس مسئولیت کمتری نسبت به فرزندان و یکدیگر میکنند زیرا فضای مجازی محیطی را به وجود میآورد که فرزندان به سادگی می توانند از سرگرمی ها و سایر امکاناتی که در آن وجود دارد بهره ببرند و کمتر نیازی به گفتگو و یا در کنار والدین بودن حس کنند. از سوی دیگر روند جهانی شدن و مسائل ناشی از آن والدین را مجبور به گذراندن وقت بیشتری در خارج از خانه میکند و سبب توجه کمتری از سوی آنها نسبت به سایر اعضای خانواده میشود.

۸-۸- متزلزل شدن مسئولیتهای فرزندان نسبت به والدین

روند استفاده روز افزون از شبکه های اجتماعی از یک سو و تأثیراتی که این شبکه ها به صورتهای مختلف بر فرزندان می گذارد از سوی دیگر سبب متزلزل شدن مسئولیتهای فرزندان نسبت به خانواده شده است. این تحولات و تأثیرات بر روی فرزندان چگونگی ارتباط آنها با والدین و دیگر اعضای خانواده را دگرگون کرده است به طوری که فرزندان در خانواده دیگر نسبت به والدین و دیگر اعضای خانواده نسبت به گذشته احترام، وابستگی نیاز عاطفی و ... چندان ندارند.

۸-۹- از بین رفتن مرزها در خانواده

رعایت مرزهای رفتاری و عاطفی درون خانواده و بیرون آن، اصلی است که برخی درمانگران خانواده برای سلامت و کارایی خانواده لازم شمرده اند. زن و شوهر در درون خانه باید از فضای فیزیکی و روانی مجزا از سایرین بهره مند باشند و در ساعت های معینی از شبانه روز جدا از سایرین امکان تعامل عاطفی و روانی داشته باشند برای فرزندان به خصوص دختران در دوره کودکی دوم تا جوانی باید فضای اختصاصی در نظر گرفته شود و سایرین بدون اجازه آنها وارد این فضا نشوند. متون اسلامی محدوده این فضاها را تعیین کرده است. بسیاری از انحرافات جنسی در اثر عدم رعایت چنین مرزهایی است همچنین باید بین اعضای خانواده و سایرین مرزهایی باشد. هر گونه روابط جنسی و عاطفی ارضا کننده باید به همسر قانونی اختصاص یابد حدود و شرایط روابط و پوشش شرعی که در متون اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است در واقع اشاره به همین مرزها و حدود است. مهمترین کارکرد این مرزها تحکیم روابط عاطفی بین اعضای خانواده به خصوص زن و شوهر است اما با ورود اینترنت به خانواده و شکل گیری فضای مجازی مرزهای بین اعضای خانواده تا حدودی شکسته شده است و کمتر از سوی اعضای خانواده رعایت میشود. از سوی دیگر فرهنگ و جو ناشی از فضای مجازی که سرشار از مصادیق انحرافات و چالشهای ناشی از آن است زمینه های دگرگونی و تحول فرهنگ خانواده را فراهم آورده است که این امر به صورت جدی مرزهای موجود در خانواده را با چالش مواجه کرده است.

۸-۱۰- از بین رفتن قبح خیانت زوجین به یکدیگر

در گذشته خیانت زوجین بسیار ناپسند شمرده شده و اگر فردی خیانت میکرد از جامعه طرد میشد اما در حال حاضر قبح خیانت از بین رفته است و در میان گروههایی از مردم به امری عادی تبدیل شده است. نتایج تحقیقات حاکی از آن است که رشد تکنولوژی و دسترسی افراد به موبایل و اینترنت خیانت را در جامعه افزایش داده است دسترسی و ارتباط آسان از طریق اینترنت و شبکه های اجتماعی مانند اینستاگرام موجب شده است تا در زمان وقوع بحرانهای عاطفی و زناشویی افراد به خیانت روی آورند و در این حالت نیز اولین نشانه بروز خیانت زوجین اصرار فرد بر شخصی بودن گوشی موبایل و یا کامپیوتر بر خلاف رویه های قبلی است. به عبارت دیگر زوجین خیانت را به عنوان مسکنی می پندارند که میتواند با رفتن به سمت آن از مشکلات موجود فرار کنند اما این در حالی است که خیانت تنها به صورت کوتاه مدت فرد را از مشکلات رهایی میبخشد ولی در بلند مدت مشکلات و تبعات جبران ناپذیری را برای فرد در پی دارد.

۹- راهکارهای مقابله با آسیبهای شبکه های اجتماعی و اینستاگرام بر تحکیم بنیان خانواده

- ۹-۱- فراهم کردن زمینه ها و وقت کافی برای در کنار هم بودن اعضای خانواده به طرق مختلف
- ۹-۲- ایجاد فضای عاطفی و احساسی در جامعه برای جلوگیری از کمرنگ شدن وابستگیها و علایق بین اعضای خانواده
- ۹-۳- کاهش مطالب و متون غیر اخلاقی و غیر فرهنگی از طریق فیلتر کردن آنها برای جلوگیری از بین رفتن حجاب بین افراد خانواده
- ۹-۴- توسعه فضا و زمینه ها برای مسئولیت پذیری اعضای خانواده نسبت به یکدیگر و نسبت به سایر افراد جامعه
- ۹-۵- به وجود آوردن فضای اینترنتی جذاب و کنترل شده مطابق با فرهنگ و ساخت اجتماعی کشور؛
- ۹-۶- ایجاد زمینه هایی در فضای اینترنتی برای حضور مشارکتی اعضای خانواده در آن و استفاده و بهره وری از امکانات و سرگرمی های مشترک

۱۰- بحث و نتیجه گیری

در شبکه اجتماعی اینستاگرام دسترسی به محتوا نیمه انتخابی است و علی رغم اینکه میزان دسترسی به محتوا کنترل نشده می باشد و انتخاب های اولیه مخاطب نوع محتوایی که متعاقباً برای او ارائه خواهد شد تعیین می نماید، لذا پستهای زیادی پیدا خواهد شد که بدون خواست مخاطب او را بمباران میکند غافل از اینکه محتوای مناسب برای یک فرد ممکن است برای فرد دیگر نامناسب باشد.

تحقیق حاضر در راستای پاسخ به این سوال که اینستاگرام چه تاثیراتی میتواند بر سبک زندگی خانواده ایرانی داشته باشد به نتایج زیر دست یافته است؛

تغییر چارچوب های ارزشی، اختلال در فرایند مدیریت بدن و روان، آرمان گرایی، ترویج فرهنگ مصرف گرایی، خودنمایی و رفتارهای دوگانه، افزایش اضطراب و افسردگی و متعاقباً افزایش آمار خودکشی، عدم رغبت به تحصیل، کمبود یا فقدان اعتماد به نفس و عزت نفس، بروز انتظارات غیر واقعی، احساس عدم رضایت از زندگی، کاهش روابط اجتماعی خانواده ها، شکاف بین اعضای خانواده.

در راستای تحقیق حاضر موضوعات ذیل پیشنهاد میشود؛

ارتقای سواد رسانه ای، ایجاد نظام ارزشهای فرهنگی که اهداف موفقیت را برای همه ی افراد جامعه تعیین کند، مشارکت حداکثری در سیاست گذاری ها، بحث آزادانه و نقادانه، مدیریت نوآوری به این صورت که باید به تندی رخدادها را دید درباره آنها پژوهش و سیاست گذاری کرد و سپس وضع موجود را به وضعی مطلوب تبدیل کرد؛ یعنی با مدیریتی متکثر راهبردی و مشارکتی برنامه تعیین کرد (منتظر قائم ۱۳۹۲) همچنین برای پیش گیری از تاثیرات منفی اینستاگرام توجه به نکاتی همچون محدود سازی زمان استفاده از فضای مجازی و تلاش برای تعامل بیشتر با فضای حقیقی خانواده و کتاب خوانی لازم و ضروری است.

آذر ماه ۱۴۰۳

۱۱- منابع

اکبرزاده جهرمی، سیدجمال الدین؛ رضوی زاده، سیدنورالدین؛ شیخی، محدثه (۱۳۸۹) نقش اینستاگرام در مدیریت بدن زنان، مطالعه موردی زنان منطقه يك و بیست، تهران، نشریه مطالعات رسانه های نوین، دوره ۵، شماره ۲۰

امیری نجات؛ حبیب زاده، اصحاب (۱۳۹۴) تحلیل وضعیت شبکه های اجتماعی مجازی بر اساس مدل swot راهبرد اجتماعی فرهنگی ۵ (۱۷)

انصاری، نجمه؛ نجاری، عبدالله (۱۳۹۸) آسیب شناسی و نقش شبکه های اجتماعی مجازی بر سبک زندگی اسلامی سومین همایش ملی سبک زندگی و سلامت یزد

بحرانی، عبدالله (۱۳۹۸) بررسی تأثیر شبکه های اجتماعی مجازی بر میزان طلاق در شهرستان شادگان راهبردهای نو در روانشناسی و علوم تربیتی

پور نقدی، بهزاد (۱۳۹۷) فرصتها و تهدیدهای امنیت در شبکه های اجتماعی مجازی برای دانشجویان، پژوهشهای راهبردی مسائل اجتماعی ایران ۲۱ (۲)

حسنوند، مسعود (۱۳۹۳) تأثیر شبکه های اجتماعی در بروز پدیده ی طلاق، سایت تدبیر

خجیر، یوسف؛ حسین نظر، فائزه (۱۳۹۲) آسیب شناسی خانواده ایرانی در عرصه شبکه های اجتماعی مجازی همایش تخصصی بررسی ابعاد شبکه های اجتماعی تهران جهاد دانشگاهی، پژوهشکده فناوری اطلاعات

خجیر، یوسف (۱۳۹۶) آسیب شناسی استفاده از شبکه های اجتماعی و نرم افزارهای تلفن همراه در خانواده های ایرانی، شورای هماهنگی اجتماعی زنان و خانواده ۲۰ (۷۷)

عباسی، عاطفه؛ جعفری، علی (۱۳۹۹) تأثیر کنشهای اینستاگرامی سلبریتی ها بر سبک زندگی کاربران ایرانی فصلنامه پژوهشهای ارتباطی، ۲۷ (۱)

عبدالرحمانی، رضا؛ زرگر، علیرضا؛ سحری، امید (۱۳۹۹) بررسی تأثیر محتوای غیر اخلاقی شبکه های اجتماعی مجازی بر امنیت اجتماعی (مطالعه موردی شبکه اینستاگرام، مطالعات امنیت اجتماعی، ۶۳)

غفاری، حسن (۱۳۸۸) واکاوی آسیبهای فرهنگی علیه زنان، قسمت اول فصلنامه کتاب زنان،، شماره ۲۰

گنجی، محمد؛ نیازی، محسن؛ ملک پور شهرکی، علیرضا (۱۳۹۴). بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری های نوین ارتباطی اینترنت و ماهواره بر از هم گسیختگی خانوادگی در شهر کرد. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۴ (۱)

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶) جامعه شناسی: حسن چتوشیان، تهران، نشر نی

منتظر قائم، مهدی (۱۳۹۲) امنیت در فضای مجازی، چاپ اول، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات مهر نیوز

Fejes-Vékassy, L. Ujhelyi, A. & Faragó, L. (2020). From Relationship Goals to Heartbreak-We use Instagram differently in various romantic relationship statuses. *Current Psychology*, 1-13

Jahandar Lashki, S. Hosseini, S. S. & Kakabarayi, K. (2020). Developing a Structural Model to Predict the Attitude towards Infidelity based on Media Consumption and Mediators of Inefficient Attitudes, Marital Conflicts, and Sexual Satisfaction. *International Journal of Psychology (IPA)*, 14(2), 158-184 Rujoiu .

Sabbagh, Z. Salehzadeh, M. & Zareei, H. (2020). Marital burnout and dependence on virtual social networks: Difference between women and men. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 22, 361-399 .